Քառորդ Դար Գրականութիւն, Գ. Մխիթարեան, 1946:

Հայ Գրականութիւն, Յակոբ Օշական, 1942:

Դար մը Գրականութիւն Ա. Հար. Մինաս Թէօլէօլեան, 1955:

Ազգային Դէմքեր, Գրագէտ Հայեր, Թ. Հար. Հ. Ս. Երեմեան, Վենետիկ 1931:

Դանիէլ Վարուժան, Գրական Յոլքեր, Վենետիկ, 1950:

ՎԱՐԴՈՒՆԻ

ԾԵԼՎԱՑ — ՇԵԼՎԱՑ

Երուսաղէմ 1836ին Ս. Յակոբի տաճարին յետին սիւնին ծեփերը վար առած ժամանակ Երեւան եկած է արձանագրութիւնս.

«Ի Թուականութեանս Հայոց ՉԼԷ. նուասա ծառայ ամենայն քրիստոնէից Ծալվայ վարդապետս յԱրեւելից եկաք յասուածակոխ քաղաքս Երուսաղէմ, արդեամբք եւ ընչիւք սուրբ Թադաւորին Հայոց Լեւոնի (Բ. 1268—1289) եւ Կաթողիկոսի տեառն Յակոբայ (Կլայեցւոյ † 1286 Դեկտ.) ի սուրբ Յակոբ, եւ զգաւթս սալեցաք, Հրեշտակապետն պարսպեցաք. որք կարդայք սուրբ Թագաւորին եւ իւր զաւակացն յերկար կեանս խնդրեցէք»:

Այսպէս ունին Ա. Տ. Յովհաննէսեան, Ժամանակագրական պատմութիւն Ս. Երուսաղէմի, Երուսաղէմ 1890, էջ 189, եւ Տ. Սաւալանեանց, Պատմ. Երուսաղէմի, անդ, էջ 499:

Այս արձանագրութիւնը, որ սիւնի ծեփերը վար առնելու ժամանակ յայտնաբերուած էր, կ'երեւայ թէ վերատին ծեփուած է, վասն զի չեմ գտներ զայն վանքի արձանագրութիւններու շարքին մէջ, որոնք խնամով ժողված եւ հրատարակած է Մեսրոպ եպ. Նշանեան իբրեւ յաւելուած Սաւալանեանցի Պատմութեան վերջը:

Արձանագրութեանս Ծալուայ անունը Սաւալանեանց ուղած է կարդալ Ծովպաց եւ իմանալ Ծոփք գաւառի Շմաւոն եպիսկոպոսը, որ կը յիշուի 1307ի Սիսի ժողովի մէջ:

Ես կ'առաջարկեմ Ծ գիրը կարդալ Շ եւ ստանալ Շալուայ, անուն մը որ գրուած է նաեւ Շալվայ, Շալէ, Շալուվ ուղղագրութեամբ 1198, 1224, 1240, 1441 տարիներուն. տես Հ. Աճառեան, Հայոց անձնանունների Բառարան, Դ, էջ 101—102 եւ Լ. Խաչիկեան, ԺԵ. Հ. Ձ. Յիշատակարաններ, էջ 533—535, Ս. Օրպէլեան, 399 (1225):

Ստեփանոս Օրբէլեան կը պատմէ թէ 1281ին երբ կը վախճանէր Սմբատ Տարսայիճ ի Դավրէժ, իրեն քով էր «երանելին եւ սուրբ բարուն Շալուէ» (Պատմութիւն նահանգին Սիսական, Թիֆլիս 1910, էջ 420. հմմտ. նաեւ էջ 399 Շալուէ մը, որ կը յիշուի 1225ին): Ինձի կը թուի թէ արձանագրիս Շալուէն, որ 1296ին յԱրեւելից (այն է Դաւրէժէն) Սիս կու գայ եւ Երուսաղէմ կ'երթայ, նոյն անձնաւորութիւն է, զոր յիշեց Օրբէլեան 1282ին:

Հ. Ն. Ա.

ՎԻԵՆՆԱՅԻ ՄԽԻԹ. ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ Թ. 242Ի ԾԱՂԿՈՂԸ

Թ. 242 Աւետարանը իր 145 մանրանկարներով զարդարած է գիտուններու ուշադրութիւնը:

Զեռագրի նկարագրութիւնը տուած է. Յ. Տաշեան իր Յուցակի մէջ հայերէն եւ գերմաներէն: Ծանօթ է միայն ձեռագրին գրիչը՝ Սիմէոն երէց. կը պակսին ծաղկողի եւ մանրանկարչի անունները, տեղը եւ ժամանակը: Յուցակագիրը ժամանակը կը համարի ԺԴ. դար եւ նկարիչը արուեստին հմուտ յոյն մը:

Նկատմամբ ծաղկողի՝ արուեստագէտը հոգացած է տալ իր անունը Թղ. 216ա թէքի լուսանցազարդի գլխին կնքաձեւ մը ծիղեր ու տակ հագիւ նշմարելի նկարել եւ արձանագրել անոր մէջ ընթերցուածս.

ՉՊԱՊԱՆՈՒՆ ԷՐ(էց) ՅԻՇ(եսջիք):

Առանց կասկածի Պապանուն երէցը ձեռագրին ծաղկողն է, եթէ ոչ նաեւ մանրանկարիչը:

Երէցիս անունը տարօրինակ կը հնչէ մեր ականջին, բայց կրնանք ապացուցանել մեր տարակարծութիւնը նախ թէ գործածական էր Պապանունս մեր նախնիքներու քով. Հ. Աճառեան, Հայոց անձնանունների բառարան, հատոր Դ, էջ 224.

Իբր 1201 Պապանուն հայրապետ, (տես. Պապանուան) Պարիս, Ազգային Մատենադարան, հայ. ձեռագիրներ թ. 178, թղ. 3բ, 255ա:

1275 Պարոն որդի Պապանվան (կեսարացի):

1305 Պապանուն որդի Գրիգոր գրչի (Կաֆա):

Հ. Ն. Ա.

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ՄԾԲՆԱՒՈՐԱՑԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ

(Շարունակութիւն:)

ՏԻՎՐԻԿ

1. ԳԱՓԱՄԱՃԵԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ (1691?)

Տիւրիկէ կամ Տիվրիկ քաղաքի հնագոյն մշակութային Ընկերութեան անունը առաջին անգամ յիշուած կը գտնենք 1871ին Պոլսոյ Հայրենիք թերթէն, որ կը կոչէ «Գափամաճեան Ընկերութիւն» (Հայրենիք, կ. Պ. 1871 թ. 53): Ժամանակագրօրէն երկրորդ հին յիշատակութիւնը 1888էն է եւ գարձեալ կոչուած «Գափամաճեան Ընկերութիւն» (Հայրենիք, կ. Պ. 1888 թ. 3306): Նոյն յորջորջումը ունի 1905ին Բիւզանդիոնի (1905 թ. 2699) յօդուածագրին քով: Սակայն կան ուրիշ երկու յորջորջումներ եւս՝ մին 1901էն, ուր կը կոչուի «Կրթանուէր Ընկերութիւն» (Մանզումէի էֆֆէնտի, 1901 թիւ 55)՝ եւ երկրորդը՝ 1910էն, ուր կ'անուանուի «Բարեսիրական Ընկերութիւն» (Ազատամարտ, 1910 թ. 185): — Այս երեք յորջորջումներէն ո՞րն է սկզբնականը եւ ճիշդը: — Ըստ մեզ ոչ մին եւ ոչ միւսը: Զի Ընկերութեան հիմնադիրները ո՛չ թէ Գափամաճի (մետաքսագործ) արհեստաւորներ էին, այլ բեռնակիրներ: Թէ ասոնք ի՞նչ անուն տուած էին իրենց հիմնած Ընկերութեան՝ ոչ ոք յիշած է եւ անծանօթ կը մնայ: Յետոյ Տիվրիկէն եկող գափամաճի-արհեստաւորներ բեռնակիրներուն սկսած բարերարական գործը շարունակելով՝ Ընկերութեան անունը դրուած է «Գափամաճեան» Ընկերութիւն:

Ե՞րբ հիմնուած է այս Ընկերութիւնը: — Անստոյգ է նաեւ հիմնադրութեան տարին: Մինչ 1871ին այդ հիմնադրութիւնը 180 տարի առաջ, այսինքն՝ իբր 1691ին տեղի ունեցած կը համարէին (Տե՛ս Հայրենիք, 1871, թ. 53), 1901ին 200 տարուան, այն է՝ 1701ին հիմնուած կը կարծէին (Հմմտ. Մանզումէի էֆֆէնտի, 1901 թ. 55), իսկ Ե. Ռշտունի Հայոց ՌՄԳ թուականին, այսինքն՝ 1754ին (սխալմամբ 1757 տպուած) կը դնէ (Ազատամարտ, 1910 թ. 185): Վերջինս աւելի ճիշդ կը թուի ըլլալ, զի Ռշտունի տեղակ կ'երեւայ Ընկերութեան արձանագրութիւնն (Տե՛ս Ազատամարտ, անդ): Բոլորովին սխալ է սակայն Գրիգոր Նորատունկեանի 1909ին գրածը թէ Պոլսոյ «Գափամաճիներու» գաղթը Տիվրիկէն 60—70 տարի առաջ, այն է՝ 1840—50ին տեղի ունեցած է (Ժամանակ, 1909 թ. 356):

Տեսնենք այժմ թէ ի՛նչ տեղեկութիւն կը տրուի այս Ընկերութեան ծագումի եւ գործի մասին:

Պոլսոյ Հայրենիք սա խորագրին տակ. «Գափամաճեան Ընկերութիւն ի Կ. Պոլիս վասն Տիվրիկի ազգային վարժարանաց, աղքատաց եւ կարեւոր պիտոյից» կը գրէ. «Այս բարենպատակ Ընկերութիւնը 180 տարիներէ հետէ հաստատուած եւ բաւական գումար մը գոյացուցած է, մանաւանդ այս 100 տարւոյ միջոցիս. Գափամաճեան մեծ. Յարութիւն աղայի եւ իւր փոխանորդ Պարտիզպանեան մեծ. կարապետ էֆ.ի եւ բոլոր պատուարժան Գափամաճի արհեստաւորաց ազգայնոց ջանիւք բաւական յառաջացած է: Գափամաճեան բարենպատակ Ընկերութիւնը կը փափաքի յիշեալ նուիրական գումարը իր ազգաշահ նպատակին ծառայեցնել, բայց ափսոս որ Տիվրիկցի ազգայինք իրենց եղած այս ձրի չնորհը չճանչնալով, անոր յարգ ու կարեւորութիւն չէին տուած մինչեւ ցարդ» (Հայրենիք, կ. Պ. 1871 թ. 53):

Ինչպէս կը տեսնուի՝ Տիվրիկի մէջ

© National Library of Armenia